
KÍCH XÚC DO DỊ ỨNG

HỎI:

Cách đây mấy hôm tôi bị phản ứng nặng sau khi ăn miếng bánh có phết bơ đậu phụng. Chừng 15 phút sau khi ăn xong tôi bị nổi mề đay và sưng mắt. Lưỡi và bên trong miệng tôi cũng bị sưng làm tôi thở không nổi. Tôi gọi 911 và được xe cấp cứu đưa vào nhà thương. Họ nói tôi vào chậm 5 phút nữa là cứu không nổi và sẽ chết vì ngạt thở. Trước giờ tôi cũng hay bị dị ứng nhưng chưa bao giờ bị nặng như vậy. Xin bác sĩ cho biết nguyên nhân tại sao và làm thế nào để ngừa phản ứng nặng và nguy hiểm như vậy.

Trần Hoàng M.

ĐÁP:

Trường hợp bị phản ứng như ông tả trên là kích xúc do dị ứng (anaphylaxis). Hợp chứng này xảy ra khi bị dị ứng nặng và toàn thể, có thể làm chết rất nhanh trong vòng vài phút vì kích xúc (shock). Những triệu chứng có thể xảy ra chậm hơn, trong vòng từ 15 phút đến nửa giờ, nhưng nếu không chữa trị ngay, sẽ xảy ra càng lúc càng nặng hơn và đi vào kích xúc và hôn mê rồi chết sau đó.

Như đã tả trong câu hỏi trên, lúc đầu dị ứng phát hiện dưới hình thức mề đay (urticaria), nổi khắp người. Mề đay là những vết sưng đỏ, có bờ rõ rệt, hoặc nhỏ li ti, hay thường hơn lớn như đồng tiền, hoặc nếu nhiều vết mề đay quá, có thể tụ hợp lại thành vết lớn chiếm cả một phần thân thể (giant urticaria).

Mề đay rất ngứa, bắt người bệnh gãi, tuy nhiên nếu bị nhẹ thường tự biến đi trong vòng 24 - 48 giờ. Trong trường hợp kích xúc dị ứng, mề đay thường rất lớn và đi kèm với sưng trên phần đầu mặt, gọi là angioedema. Chỗ sưng hay xảy ra chung quanh mắt và trên môi, chung quanh miệng.

Triệu chứng sưng này quan trọng vì nếu xảy ra bên trong miệng và thực quản, thanh quản, sưng lớn có thể làm nghẹt đường hô hấp, người bệnh thở không được, nếu nghẹt hẳn và không chữa ngay sẽ gây ra chết. Một số trường hợp tuy không bị nghẹt hô hấp, nhưng khí quản trong phổi bị co thắt mạnh gây ra suyễn nặng. Người bệnh thở khò khè và nếu cơn suyễn càng lúc càng nặng, sẽ bị suy hô hấp cấp tính và gây ra chết.

Quan trọng hơn cả là kích xúc khi bị dị ứng nặng như đã nói trên. Kích xúc có thể xảy ra tức thời, hoặc kế tiếp những triệu chứng của mề đay, sưng mắt và suyễn. Kích xúc xảy ra khi mạch máu bị dẫn nở, làm áp huyết hạ thấp xuống, tim đập chậm lại. Nếu không chữa kịp sẽ dẫn đến hôn mê rồi chết.

Những nguyên nhân nào đưa đến kích xúc dị ứng? Trước hết, như trong câu hỏi trên, đồ ăn có thể gây ra dị ứng. Trường hợp dị ứng do đồ ăn nặng đến mức gây ra kích xúc dị ứng hiếm xảy ra nhưng một số người bị bệnh dị ứng nặng có thể hay bị.

Dị ứng về đồ ăn thường thấy nhất là với đồ biển, như cua, tôm, sò, cá, mực. Vùng Texas và Louisiana, một số người hay

bị với crawfish. Những loại đồ ăn khác như thịt bò, thịt gà, một số người cũng dễ bị dị ứng. Thịt heo tương đối ít hơn. Những loại thuộc về thực vật như rau, trái cây, đậu..., một số người cũng hay bị.

Đặc biệt những loại hạt (nuts) như đậu phụng, một số ít người bị dị ứng rất nặng như trường hợp của ông Trần Hoàng M. hỏi trên. Đôi khi chỉ cần một chút ít đậu phụng như peanut butter phết trên bánh, hay trộn lẫn với những đồ ăn khác cũng gây ra dị ứng rất mạnh, loại kích xúc anaphylaxis như tả trên.

Có trường hợp những người đã chết chỉ vì ăn phải đồ ăn có lẫn chút ít đậu phụng. Gần đây, cơ quan kiểm soát về thực phẩm của Hoa Kỳ FDA đã bắt phải kê khai những thành phần trong đồ ăn, đặc biệt những thứ dễ gây dị ứng nặng cho một số người như peanut kể trên.

Nguyên nhân khác hay thấy làm kích xúc dị ứng là thuốc men. Trường hợp điển hình là penicillin. Những người bị dị ứng với penicillin phải cho bác sĩ chữa bệnh biết mình bị phản ứng với thuốc này khi đi khám bệnh vì nếu dùng thuốc loại penicillin hay thuốc cùng loại như ampicillin, amoxicillin, augmentin sẽ bị nguy hiểm.

Loại trụ sinh cephalosporins như Ceclor, Cefzil, Ceftin... đôi khi cũng có thể gây phản ứng cho người bị dị ứng với penicillin gọi là cross-reactivity, vì thế nếu bị phản ứng nặng, có thể cũng phải tránh cả những loại trụ sinh này. Những loại trụ sinh khác hay gây ra dị ứng là

sulfonamides, như thuốc Bactrim. Người Việt, nhất là phụ nữ hay bị phản ứng với thuốc Bactrim khi trị nhiễm trùng nên phải cẩn thận.

Những loại thuốc có thể gây ra phản ứng nặng, tuy cơ chế không phải là dị ứng hẳn như codeine. Thuốc này hay dùng trong thuốc ho loại mạnh, hay thuốc giảm đau. Codeine làm tế bào mast cell tiết ra chất histamine, gây ra triệu chứng giống hệt như dị ứng, làm nổi mề đay, ngứa, ói mửa...Tuy nhiên hiếm khi gây ra kích xúc hẳn. Đặc biệt thuốc thông thường như aspirin, ở một số ít người, có thể gây ra phản ứng rất mạnh như làm sưng, nổi mề đay và hiếm hơn, có thể gây kích xúc.

Nguyên nhân do aspirin có tác dụng ngăn chặn phân hóa tổ gọi là cyclooxygenase, làm sự biến dưỡng chất arachidonic acid trong cơ thể tạo ra các chất gọi là leukotrienes, có tác dụng làm dẫn nở mạch máu, làm co thắt khí quản gây sưng.v.v... Những người bị phản ứng với aspirin đôi khi bị rất nặng dù không dùng aspirin vì dùng những thứ thuốc thông thường khác có chứa chất aspirin mà không biết. Thí dụ như Alka-Seltzer trị đầy hơi, lại có aspirin ở trong!

Những người bị phản ứng với thuốc aspirin cũng nên tránh dùng những thuốc giảm đau vì đôi khi bị phản ứng do cùng cơ chế nói trên. Những thuốc này là loại chống viêm như ibuprofen hay Motrin, Naproxen, Clinoril, Lodine... Đặc biệt những thứ phẩm hóa

học như Tartrazine trong đồ ăn cũng có thể gây ra những biến chứng giống như trên nên những người hay bị phản ứng nên tránh ăn những đồ ăn có phẩm, có chất hoá học nhiều hay những thứ giữ không hư thối gọi là preservatives.

Một nguyên nhân nữa hay thấy gây kích xúc dị ứng anaphylaxis là nọc độc của ong và kiến lửa. Thường khi bị ong hay kiến lửa cắn chỉ bị sưng một chút ở chỗ tay hay chân bị chích. Tuy nhiên nếu những người nào bị ong đốt hay kiến lửa cắn (fire ants, nhất là ở vùng Texas) thấy nổi mề đay khắp người hay sưng mặt, sưng người và khó thở hoặc do sưng bên trong miệng, hay bị lên sưng nặng, cần phải đi vào phòng cấp cứu để chích thuốc giải ngay vì nếu không chữa sẽ bị kích xúc nặng. Nhiều người đã chết vì kích xúc dị ứng do nọc độc ong hay nọc kiến lửa.

Một trong những hiểu biết mới gần đây về một loại dị ứng có thể gây kích xúc nặng là chất latex. Chất này được dùng để làm găng tay hay condom. Một số người làm việc trong ngành y tế phải đeo găng tay thường xuyên có thể bị dị ứng với chất latex và đôi khi bị nặng đến mức không thể làm việc được chỉ vì đụng chạm hay thở hít không khí có chất bột có lẫn latex của găng tay bay trong không khí. Một số người bị bệnh ngoài da, bị sưng và hiếm hơn, bị kích xúc dị ứng do latex gây ra.

Có trường hợp người bị dị ứng với latex vào nhà thương để chữa một bệnh nào đó, tự nhiên bị kích xúc nặng gần

chết. Sau cùng tìm hiểu mãi mới biết được vì dị ứng với latex do y tá đeo găng tay làm việc gần người bệnh! Đặc biệt chất kháng nguyên (antigen) của latex có vài đặc điểm giống như kháng nguyên của chuối nên nếu người nào bị dị ứng khi ăn chuối, phải coi chừng có thể dễ bị dị ứng với chất latex!

Việc định bệnh kích xúc dị ứng thực ra giản dị nếu những phản ứng xảy ra tức thời sau khi tiếp xúc với kháng nguyên và nhận biết ngay. Thí dụ như trong câu hỏi của ông Trần Hoàng M. có thể qui tội cho kháng nguyên của đậu phụng. Hoặc trường hợp chích penicillin bị kích xúc ngay khi vừa rút mũi kim ra. Hoặc bị ong bầu cắn và bị kích xúc. Những nguyên nhân này được nhận biết dễ dàng.

Trường hợp khó là khi không biết được loại đồ ăn nào rõ rệt và triệu chứng xảy ra không phải tức khắc nhưng chậm hơn, nửa giờ hay hai ba giờ sau. Hoặc dùng những thuốc bán ngoài chợ không cần toa và bị phản ứng nhưng không biết rõ. Thí dụ như người bị dị ứng với chocolate uống thuốc xổ như Ex-Lax có chất chocolate nhưng không biết.

Nếu không hỏi kỹ và nghi ngờ về dị ứng với chocolate, sẽ khó định bệnh được. Có người chỉ uống vitamins thông thường nhưng bị dị ứng với chất phẩm xanh đồ bọc ngoài viên vitamins! Nếu không nghi ngờ về phản ứng với chất phẩm hoá học sẽ khó định bệnh ra được!

Những lý do trên cho thấy khi bị kích xúc dị ứng và không biết rõ nguyên nhân, thường

phải hỏi rất kỹ lưỡng để tìm những kháng nguyên lạ và hiếm có thể gây dị ứng. Nếu vẫn chưa xác định được, giai đoạn kế tiếp sẽ phải thử dị ứng gọi là allergy testing. Thường sẽ phải thử trên da với nhiều loại kháng nguyên khác nhau để tìm bệnh.

Khi đã biết được nguyên nhân gây bệnh kích xúc dị ứng, việc phòng ngừa gián dị nhất là tránh những thứ đó. Thí dụ như kiêng ăn nếu bị dị ứng với một thứ đồ ăn như peanut chẳng hạn. Hoặc tránh đi ra ngoài trời cắm trại vào mùa xuân nếu bị kích xúc dị ứng do ong cắn.

Hiện nay có cách chích thuốc kháng nguyên của ong để cho cơ thể quen dần gọi là desensitization, tương đối khá hữu hiệu. Chích thuốc này một thời gian sẽ tạo cho cơ thể kháng cự lại được và nếu chẳng may còn bị ong cắn sẽ không đến nỗi bị nặng như kích xúc.

Tuy nhiên vì tính chất nguy hiểm của kích xúc dị ứng, có thể gây ra chết rất nhanh nên những người bệnh bị chứng này phải luôn luôn mang trong người thuốc giải gọi là epinephrine để tự chích lấy nếu bị kích xúc dị ứng và không kịp đến phòng cấp cứu.

Nhiều trường hợp người bệnh chết trong vòng vài phút khi bị dị ứng bất ngờ nên việc mang thuốc epinephrine sẵn sàng trong người là việc tự cứu mạng, suốt đời phải giữ thuốc thường xuyên. Thuốc này bán dưới tên Epi-Pen autoinjector, gồm ống chích có sẵn thuốc.

Cách tự chích là bơm thuốc lập tức vào phía bên ngoài của

đùi khi bị kích xúc dị ứng, không cần phải cởi quần áo, có thể chích thẳng thuốc qua quần. Cách thức mang sẵn thuốc Epi-Pen để tự chích này đã được chứng tỏ rất hữu hiệu và nhiều người bệnh đã tự cứu mạng mình được khi mang sẵn thuốc trong người và bị dị ứng bất ngờ.

Tóm lại, kích xúc dị ứng là một hợp chứng rất nguy hiểm vì có thể gây ra cái chết nhanh chóng. Điều quan trọng là phải biết được nguyên nhân nào gây ra dị ứng để tránh. Những người bệnh bị chứng này phải luôn luôn đề cao cảnh giác, phòng ngừa tối đa khi ăn uống, khi dùng thuốc men...

Ngoài ra, người bệnh phải luôn luôn mang sẵn thuốc giải epinephrine để tự chích trong trường hợp khẩn cấp để có thể ngăn chặn kích xúc và có thời gian để đến kịp phòng cấp cứu để tiếp tục điều trị và bảo vệ mạng sống.

BS Nguyễn Đình Phùng